

||||| PALLADIO IN DE VENETO |||||

||||| 12 - 18 SEPTEMBER ||||| A ET A REISVERSLAG |||||

			Dag 4		
pag 1	Introductie		pag 32/33	Villa Cornaro	Paola Huijding
pag 2/3	Deelnemers		pag 34/35	Villa Contarini	Marcia Mulder
pag 4/5	Veneto & Villa's		pag 36/37	Vicenza	
			pag 38/39	Vicenza - Teatro Olimpico	Herman de Kovel
Dag 1			pag 40/41	Padua - Orto Botanico	Els Proost
pag 6/7	Padua				
pag 8/9	Villa Saraceno	Guus Baneke	Dag 5		
pag 10/11	Villa Rotonda	Helga Snel	pag 42/43	Villa Foscari	Rens Schulze
pag 12/13	Vicenza	Hans van Heeswijk	pag 44/45	Venetië	Gerrit Smienk
			pag 46/47	Biënnale	Marijke de Goey
Dag 2					
pag 14/15	Villa Godi	Hans van Olphen	Dag 6		
pag 16/17	Villa Piovene	Evy Augusteijn	pag 48/49	Venetië	Menno Ongering
pag 18/19	Ponte Vecchio	Juliette Daniëls	pag 50/51	Venetië	Tijmen Ploeg
pag 20/21	Villa Barbaro	Juliette Daniëls	pag 52/53	Venetië - Il Redentore	
pag 22/23	Villa Emo	Marianne Loof	pag 54/55	Venetië	Salomé Bentinck
Dag 3					
pag 24/25	Villa Badoer	Virginia Doelwijt	Dag 7		
pag 26/27	Villa Poiana	Maarten Fritz	pag 56/57	Venetië	Martlies Rohmer,
pag 28/29	Villa Pisani Bagnolo di Lonigo	Adriaan Mout			Ton van Namen
pag 30/31	Giardino Dona delle Rose	Hester Wolters	Deelnemers		
			pag 58/63	Foto's	

Dit is het verslag van de zeer geslaagde Palladio-excursie in de Veneto van Noord-Italië, zo voortreffelijk georganiseerd door Francisca Benthem, Aryan Sikkema, Gerrit Smienk en Joke Vos. Het reisverslag is hoofdzakelijk samengesteld uit bijdragen, in woord en beeld, van de deelnemers, aangevuld met materiaal, verzameld door de samenstellers van dit boekje.

In principe wordt elk bezocht project behandeld, in de volgorde waarin het bezoek heeft plaatsgevonden. De tekstbijdragen zijn, naar vermogen, gescreend op spelling, interpunctie en zo correct mogelijke weergave van naamaanduidingen. Dit sluit eventuele onvolkomenheden echter niet geheel uit. De opstellers van de teksten blijven verantwoordelijk voor de inhoud ervan.

De ingezonden foto's zijn, voor zover nodig, rechtgezet en aangevuld met eigen beeldmateriaal. Hopelijk is zo een aantrekkelijk en handzaam verslag ontstaan, dat een blijvende waarde heeft voor de deelnemers.

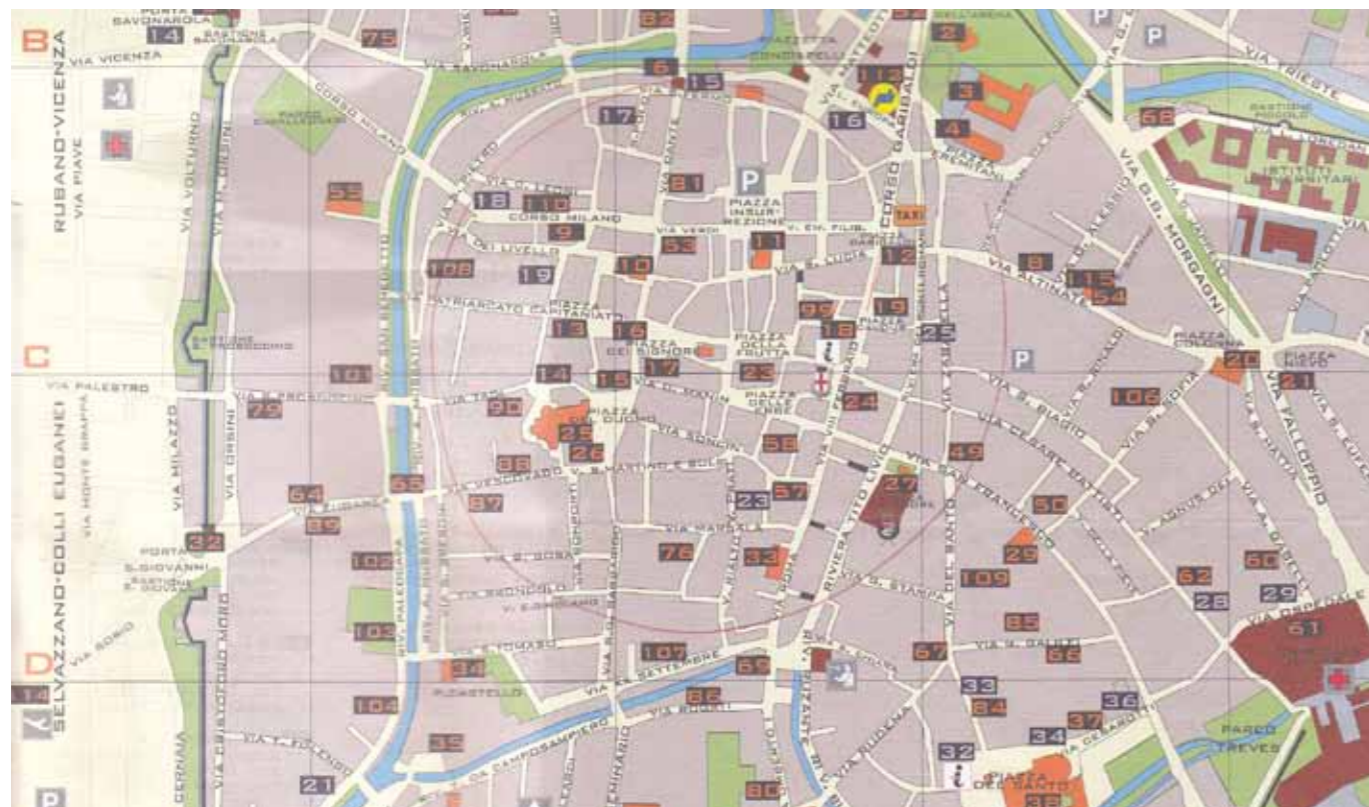
Leen Kooman en Ruud Wilmink

Evy	Augusteijn	Adriaan	Mout
Guus	Baneke	Marcia	Mulder
Francisca	Benthem	Ton	van Namen
Salomé	Bentinck	Hans	van Olphen
Juliëtte	Daniëls	Menno	Ongering
Jeanne	Dekkers	Tijmen	Ploeg
Virginia	Doelwijt	Els	Proost
Natacha	Drabbe	Marlies	Rohmer
Maarten	Fritz	Rens	Schulze
Marijke	de Goey	Aryan	Sikkema
Hans	van Heeswijk	Gerrit	Smienk
Paola	Huijding	Helga	Snel
Leen	Kooman	Joke	Vos
Herman	de Kovel	Ruud	Wilmink
Marianne	Loof	Hester	Wolters

VILLA SARACENO IN FINALE DI AGUGLIANO

Guus Baneke

In de bus staat de airco op full blast als Gerrit de warming up inzet voor de eerste villa van het programma. Ogenscheinlijk klein en in een gemankeerde uitvoering ten opzichte van de Quattro Libri. Toch zijn lievelingsvilla.

Maar eerst de lunch. Er wordt een pakket uitgereikt waarvan menigeen zich afvraagt of dit ook voor de rest van de week bedoeld is. Enigszins voorbij de verzadigingsgrens –later in de week zal dit ook voor het architecturaanbod gaan gelden– loop ik op de villa toe op het moment dat de deuren in voor- en achtergevel geopend worden en de hele sequentie van Gerrit zich ontvouwt.

Eenmaal boven op het bordes –geen kozijn, de deuren hangen koud in een minimale steensponning– weerspiegelt de vloer van de centrale hal het tegenlicht. Het stevige basement dat je buiten ziet blijkt aan de bovenzijde een spiegel te zijn. Inderdaad verbonden met het landschap, maar meer nog een ruimtestation tussen het groene land en de melkblauwe lucht.

De villa is een compact wonder. De spiegelvloer van de *piano nobile* ligt bovenop het basement. Geen profiel legt de verbinding met de gevels of de zuilen, geen leuninkje steekt boven het basement uit. De gevels zijn platte vlakken met minimale verspringingen in het vlak, plus twee horizontale lijsten. Niets van de hele trukendoos van pilasters, halve kapitelen etc., die van de renaissance tot in de classicistische architectuur

nodig is om de gevel van een besloten bouwvolume te laten refereren aan de per definitie open structuur van de Griekse tempel, is hier aanwezig. En toch is het een volledig klassieke compositie. Als je een model uit karton zou maken, dan heb je aan twee, drie lagen karton plus nog wat stroken voor het lijstwerk voldoende om alle plastic in de gevels weer te geven. Ook de zuilen van de portico zijn eerder te begrijpen als delen van het gevelvlak die zijn blijven staan bij het uitsnijden van de openingen, dan als autonome zuilen. Hier hoeft niets meer toegevoegd te worden, maar er kan ook niets weggelaten worden. Dat blijkt: de achtergevel –in andere villa's vaak soberder uitgevoerd– kent nagenoeg de zelfde opbouw als de voorgevel.

Wij gingen er nog vele zien en Villa Poiana komt qua aanpak dicht in de buurt, maar doet u mij deze maar met wat van die melkblauwe lucht er bij graag.

VILLA ALMERICO – CAPRA (LA ROTONDA) IN VICENZA

Helga Snel

“Inwendig kann man es wohnbar, aber nicht wohnlich nennen.” (Goethe)

Vanuit de bus zie ik La Rotonda als een voorname villa op een voorname heuvel liggen. De route naar de villa is echter heel bescheiden, ze start bij de kapel en leidt ons langs schuren. Schuren, die oorspronkelijk geen onderdeel waren van het ontwerp, relativeren het pompeuze volume, gemaakt voor bisschop Almerico. Zo kent elke zijde van de symmetrische villa een eigen context.

In de villa loop ik rond en ben verrast over de dynamiek van het licht. Gesloten kamers worden afgewisseld met tussenruimten, die in verbinding staan met de centrale ruimte. Zo is er vier keer een afwisseling tussen besloten en open. De schaal van de middenruimte is om te imponeren.

De decoraties breken deze ruimtelijke opbouw af. Transparantie wordt geschilderd op plekken, waar beslotenheid in de architectuur bedoeld is. Ik irriteer me daaraan. Nu is opeens alles hetzelfde geworden.

DAGBOEKFRAGMENT VAN GOETHE OVER VILLA ROTONDA

21 september 1786

... Misschien heeft de bouwkunst nooit meer zulk een hoogtepunt van weelde bereikt... Van binnen kan met het bewoonbaar, maar niet huiselijk noemen. De zaal is zeer mooi van verhoudingen, zo ook de kamers; maar voor de behoeften van een zomerverblijf van een voorname familie zouden ze nauwelijks toereikend zijn. Daar staat tegenover, dat het ook in de hele omtrek van alle kanten prachtig te zien is. Groot is de verscheidenheid, waarmee zijn hoofdvolume, tegelijk met de naar voren springende zuilen, zich beweegt voor het oog van wie er omheen wandelt...

STADSWANDELING IN VICENZA

Hans van Heeswijk

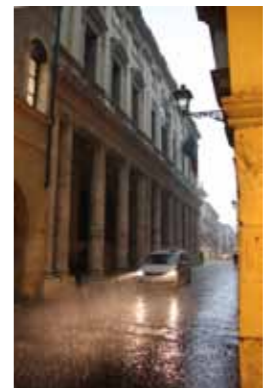
Nadat we villa Rotonda uitgebreid hebben bezocht en bestudeerd en we in een gematigd zonnetje onze foto's hebben geschoten, gaan we weer helemaal opgeladen in de bus richting Vicenza. Rotonda, imposant en tijdloos, zit helemaal in ons hoofd. Als we nét de stad binnenrijden begint het zachtjes wat te regenen. Een klein septemberbuitje lijkt het. Dus laten we ons niet uit het veld slaan en gaan we, ondanks de druppeltjes en zonder paraplu's, opgewekt op pad om de stad, het centrum en alle Palladio's daarin, uitgebreid te bekijken. Gelukkig hebben veel gebouwen in het centrum van Vicenza, net als in veel andere steden in het zuiden van Europa, arcades waar je bij felle zon, maar dus ook bij regen, kunt schuilen. De eerste Palladiogevels bekijken met z'n dertigen, elkaar verdringend voor de druppels vanonder één winkelluifelkje. Intussen houdt de regen aan, nee, neemt langzaam toe.

Onze excursie door het centrum wordt een hink-stap-sprong-tocht van schuilplek naar schuilplek. En eenmaal aangekomen bij de kathedraal besluiten we om de bui maar even helemaal af te wachten. In de grote poort van de zijentree, terwijl we allemaal de regen weg proberen te denken, horen we het onverminderd kletteren. Dikke druppels, die over de goten heen stromen hoog boven ons en naar beneden suizen, kletteren hard op de plavuizen naast ons. Het zal toch wel een keer ophouden hopen we allemaal hardop.

Vijf, tien, vijftien minuten... Nee, dit schiet niet op. Dan toch maar weer verder proberen te komen. Van afdak rennend naar scherm, van poort haastig naar luifel, om dan, inmiddels goed nat, aan te komen bij Palladio's Basilica. Die heeft gelukkig rondom een ruime arcade, dus we zijn weer even gered.

Stopt het? Ja? Nee, toch niet. Dan maar weer verder. Op de tenen rennend, tussen de plassen door, naar beschutting onder wat zonneschermen aan de overkant van de piazza. De regen loopt inmiddels met dikke druppels langs je nek naar binnen. Hatsjie, de eerste niezen klinken ook al luid. Hoe lang houden we dit vol? Vicenza is een mooie stad, dat zien we best, maar regen is nat. En een niet stoppende hoeveelheid grote, plenzende druppels is koud.

Het wordt tijd voor plan B. Immers, een verdere stadswandeling begint op een ware douche te lijken en het idee om de middag af te sluiten op een zonnig ferras is al helemaal een illusie. Dus besluiten we op zoek te gaan naar een etablissement waar ook binnen ruimte is voor dertig natte, druipende personen. Gelukkig zijn die er in Vicenza ook. Na volle glazen Spritz Aperol, te kleine glazen witte wijn, grote pullen bier, olijven en pinda's, vatten we een uur later moed om ons, in nog steeds aanhoudende regen, terug naar de bus te haasten en bibberend gaan we op weg naar het hotel in Padua. Vicenza komt later nog wel een keer. De regen is niet meer gestopt die dag.

VILLA GODI IN LONEDO DI LUGO VICENTINO

De eerste van Palladio

Hans van Olphen

Het is altijd interessant te kijken naar iemands debuut. Zeker als je in dezelfde week meer dan tien latere werken van dezelfde architect hebt bezocht. Toch is hier geen sprake van een prille poging, integendeel, alle ingrediënten van het latere werk zijn in essentie reeds aanwezig. Daarnaast staat deze villa niet op zichzelf. Zij gaat met de daarnaast gelegen Villa Piovene een dialoog aan, waardoor beide villa's een opmerkelijk stedenbouwkundig ensemble vormen.

Villa Godi werd rond 1540 voltooid. Zoals bij de meeste villa's van Palladio, is hier sprake van een middendeel met twee zijdelen. In tegenstelling tot latere werken, zijn echter beide zijdelen hier veel dominanter dan het centrale gedeelte. Dit wordt ook nog eens versterkt door de bescheiden uitwerking van het terug gelegen centrale gedeelte.

Vanaf de tuin gaat een relatief smalle trap direct naar de op de hoofdverdieping gelegen loggia. Naast deze trap bevinden zich op de parterre aan beide zijden de toegangen tot het basement. Deze entreepartij is in drie gelijke delen gedeeld, vormgegeven met in totaal zes bogen, drie op de verdieping en drie op de begane grond. De loggia ligt als een buitenruimte verscholen achter de bovenste bogen, maar is tegelijkertijd een binnenruimte met directe doorgangen naar de centrale

woonruimte en twee kleinere zijvertrekken. Twee terrassen, die zijn gekoppeld aan de loggia en gesitueerd zijn aan weerszijden van de trap, bieden een magistraal uitzicht op het omliggende landschap. Dit alles is voor mij een prachtig voorbeeld van een overgang, zowel van buiten naar binnen, als van binnen naar buiten, die in Palladio's latere villa's nooit meer op deze wijze is geëvenaard.

Een tweede aspect wat mij opviel was hoe Villa Godi gesitueerd is t.o.v. de daarnaast gelegen villa Piovene. De royale tuin, gelegen aan de voorzijde van Villa Piovene, loopt met trappen en terrassen naar beneden af. Zou je deze as doortrekken, dan bereik je na 800 meter precies het hart van de loggia in Villa Godi. Beide villa's zijn daardoor voortdurend t.o.v. elkaar zichtbaar en vormen een stedenbouwkundig geheel. Ook dit effect heb ik bij latere villa's van Palladio nooit meer gezien.

Dit project is een fantastisch debuut. Hier geen tempelfronten en brede monumentale trappen, integendeel, een bescheiden opzet, zonder onnodige toevoegingen, volledig gericht op een sublieme ruimtelijkheid, binnen een glashelder stedenbouwkundig plan. Een vroeg, maar ook uniek project binnen het oeuvre van Palladio.

VILLA PIOVENE IN LONEDO DI LUGO VICENTINO

Evy Augusteijn

De villa, een toevoeging aan al bestaande bouwwerken, werd gebouwd rond 1540. Indertijd hadden de bewoners van Villa Piovene enige onmin met de burens in Villa Godi. Oratio Godi doodde Fabio Piovene. Als we aankomen lijkt die geest nog rond te waren. We worden door pitbulls verwelkomd. We mogen niet naar binnen.

Later mogen we de tuin zien. Inderdaad de tuin en de lange aaneenschakeling van trappen zijn bijzonder. Maar de trappen naar de loggia zijn later toegevoegd (er bestaat een schets van Scamozzi uit 1778). Ook de tuinaanleg stamt uit de 19de eeuw. Waarschijnlijk heeft Palladio alleen maar een beetje meegedacht over de architecturale verschijningsvorm toen de familie koos voor het timmerbedrijf van Pedemuro, waar Palladio toen werkte.

Een paar dagen later in Vicenza ontmoeten een paar van ons de bewoner van het Palazzo van Piovene. We zien de entreehal. Overal gipsen sculpturen aan de wanden. Een kindje hangt ondersteboven. Het blijkt er ooit van de trap gevallen. Ook de woonvertrekken zijn rijk voorzien. We kunnen ons een beetje voorstellen hoe de familie doorgaans in Vicenza vertoeft en in de hete zomerdagen verkoeling zoekt in de campagne. De inkomsten uit de wijnboerderij nopen de heer des huizes waarschijnlijk vaker de villa te bezoeken. Alle versieringen in het Palazzo in Vicenza doen je beter begrijpen in wat voor tijd Palladio leefde. Later vertelt Notaio Dianese dat de familie daar tot 1863 heeft gewoond. Er is een

boekje uitgegeven over de genealogie van de familie. De opdrachtgever voor de bouw is waarschijnlijk Tomaso Piovene. De laatste eigenaresse, barones Caterina Piovene Porto Godi, overleed een paar jaar geleden. Toen werd het gebouw nog regelmatig gebruikt door de familie voor feesten en partijen.

Het huis in Lonedo di Lugo is niet bijster interessant. Een huis dat in de loop der tijden steeds aangepast werd aan de behoeften. De doorgang naar de tuin aan de voorzijde is afwijkend van wat we bij de andere villa's zagen. Ook hier weer een typische achterkant waar het boerenbedrijf uitgeoefend werd.

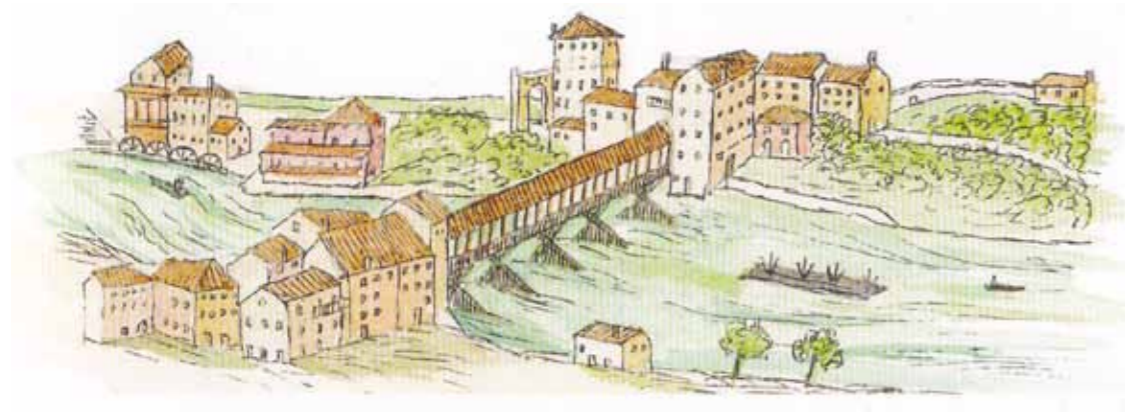
Ik was er 30 jaar geleden en wat me vooral is bijgebleven is het pad dat langs de muur naar de zijingang leidt.

PONTE VECCHIO IN BASSANO DEL GRAPPA

Juliette Daniëls

Na het halve stadje doorkruist te hebben en enig zoeken is daar, terwijl wij een steile straat afdalen, de rivier. Links en rechts grappa proeverijen, maar waar was de brug? Onder een poort doorgaand, staan wij opeens op de houten brug, die meer voelt als een huiskamer, overkapt, met 'vensters' tussen de pilaren, waardoor zicht op het snel stromende rivierwater en pittoreske huizen, waar de kogelgaten uit W.O. II nog in de muren zitten. Vele keren is deze brug, in 1569 door Palladio ontworpen, herbouwd, na verwoesting door natuurgeweld of oorlog: in 1748, 1813 en tenslotte in 1948. Een ontwerp zo bestand tegen de tijd, dat er nooit een beter bedacht kon worden.

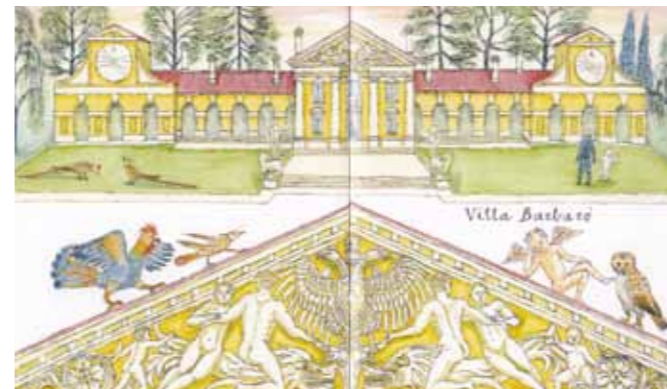
VILLA BARBARO IN MASER

Juliette Daniëls

Na een heerlijke lunch, rijkelijk besproeid met wijnen van de wijnboerderij van Villa Barbaro (1557-1558), benaderen wij deze villa van de zijkant. Typisch Palladio, die toegangsweg en zichtlijn altijd uit elkaar houdt. De zichtlijn ontvouwt zich pas als wij, via de gaanderij, naar boven zijn gelopen en in de ontvangstruimte staan, waar wij de theatrale, representatieve as ontdekken, die dwars op de domestieke as op maaienveld staat en waar binnen/buiten en buiten/binnen in elkaar overlopen. Luchtig schuifelt iedereen op sloffen, daarmee de vloer automatisch waxend, langs de fresco's van Paolo Veronese en het stucwerk van Alessandro Vittoria. Veel trompe-l'oeils. Boven zijn de schilderijen met druiven, vogels en fruit subtiel, haast doorzichtig. Andere fresco's lijken stijf, overgeschilderd. De krassen in de fresco's zijn origineel door de stukadoor aangebracht, zodat het stucwerk beter houdt. Twee broers woonden er: Marcantonio en Daniele Barbaro, Venetiaanse kooplieden, bereid en belezen, die zich intensief met Palladio's ontwerp zouden hebben bemoeid. Onder de architecten wordt druk gespeculeerd of Palladio, onder druk van zijn opdrachtgevers, concessies heeft gedaan en waar deze zichtbaar zijn. Loopt de rechtervleugel op zeebenen? Zwalken de pilaren daar?

De eenheid tussen binnen/buiten, aan de achterkant het decor van pijnbomen, waartegen de villa in zijn volle glorie tot wasdom komt en aan de voorzijde de symmetrie: de zichtas via de bomenlaan, met aan

weerszijden de wijngaarden, de één meer naar voren dan de ander, waardoor het landschap beweeglijk blijft, afgesloten links door de wijnboerderij en rechts door de dorpskerk. En overal AetA-ers, die even los komen van hun dagelijkse beslommeringen, zich lavend in het zonnetje, met elkaar discussiërend over dat wat ze inspireert: nu dus Palladio. Villa Barbaro – eenvoud, juiste verhoudingen, inbedding in het landschap –voor mij Palladio in al zijn glorie.

VILLA EMO IN FANZOLO

Marianne Loof

Villa Emo (1564) is de laatste villa, die we op donderdag bezoeken. Wat meteen opvalt is dat dit de eerste villa is, die, bij binnenkomst, een wat strakke museumuitstraling heeft. Screens en televisieschermen decoreren de arcades van de bijgebouwen, overal displays en folders. De villa blijkt eigendom van een bank te zijn geworden. Het verhaal hierachter is een mooi maar triest relaas en geeft ook de naam van Villa Emo een grotere lading. Uitkijkend over de tuin, vertelt Gerrit de familiegeschiedenis van de twee zonen van de graaf, waarvan de één het geld erfde en de ander de boerderij. Deze graaf lukte het niet de boerderij draaiend te houden, ondanks vele pogingen, zoals de omvorming tot een hotel. De moderne keuken en enkele verbouwde hotelkamers laten daar nog de sporen van zien. Ook een manege en de televisiestudio, met de villa als decor, gaven de graaf en de gravin geen verlichting... Als zij uiteindelijk failliet gaan, is Villa Emo van de bank, verdwijnt de graaf naar het buitenland en vertrekt de gravin bedroefd naar een bescheiden optrekje in de buurt. Bij ons bezoek ontmoeten wij gravin Caroline, een zeer gedistingeerde vrouw, gekleed voor een bezoek aan Teatro Olimpico in Vicenza.

De villa zelf ontroert, met name aan de ruwe achterzijde, een groot contrast met de opgeknapte voorzijde. De warmte, die nodig was om de zijderupsen te koesteren, geeft het gebouw hier een eigen karakter. De vele schoorstenen, die schijnbaar willekeurig over de gefekende

achtergevel lopen, maken de relatie van het gebouw met de zijdeproductie fastbaar. Hoektorens beëindigen de elegante bijgebouwen en geven schaal aan het sobere, maar uitgestrekte, domein. Terwijl Natascha en Gerrit zijn prachtige Palladio boek aan de kleine boekwinkel proberen aan te bieden, dwaalt de groep rond in het imponerende interieur. Ondanks zijn afmetingen, heeft de villa een aantrekkelijke schaal en het is nog steeds goed voorstelbaar dat, tot twee jaar geleden, de graaf en gravin hier nog woonden. Een prachtig bezit, maar met veel zorgen, blijkt achteraf. Op het gazon rijdt een grote rode maaimachine rond, enthousiast begroet de gravin de bestuurder. Hij heeft zijn hele leven de tuinen onderhouden, altijd voor de familie, maar nu voor de bank... Ook de villa's van Palladio zijn in de 21ste eeuw beland. Op de terugweg naar Padua maken we nog een korte stop aan het einde van de enorme as van cipressen, met in de verte het landhuis van Villa Emo.

VILLA BADOER IN FRATTA POLESINE

Virginia Doelwijf

Na ongeveer een uur in de bus komen we in een vriendelijk plaatsje, Fratta Polesine. De zon schijnt, de bus stopt, er zitten mensen op terrasjes koffie te drinken en daar- tegenover, midden in het dorp over de brug, is een muur met bollen erop.

Achter de muur verrijst de villa. Een hoge trap, bestaande uit drie delen, leidt naar de frontloggia. De villa is duidelijk hoger gelegen, waarschijnlijk vanwege overstromingsgevaar, ervoor ligt immers een riviertje.

Wat direct opvalt zijn de gebogen vleugels met zuilengalerijen. Hierdoor lijkt de villa het dorp te omarmen, maar toen de villa werd gebouwd was het dorp in deze vorm er natuurlijk niet. Bovendien wijken de vleugels af van het oorspronkelijke ontwerp. De vleugels geven het geheel wel iets voornaams en statigs. Dit wekt verwachtingen.

Vanaf de zijkant is het terrein toegankelijk. Omdat voor de villa een podium is opgesteld wordt men gedwongen om via de zuilengalerij naar de villa te lopen. Dan blijkt dat deze geen andere functie heeft dan droog van de villa naar de bijgebouwen te lopen.

Na al het uiterlijk vertoon blijkt de villa eenvoudig te zijn: dienstvertrekken op de begane grond, woonvertrekken op de verdieping

en een zolder voor het graan. Door om de villa heen te lopen blijkt dat het hele terrein omringd wordt door de muur met de bollen. Dit geeft een aangename beslotenheid, zij het dat de tuin zelf niet spectaculair is.

Dit is zeker niet de mooiste of indrukwekkendste Villa van Palladio. De eerste indruk suggereert een voornaamheid die niet wordt waargemaakt, maar de beslotenheid door de omringende muur en de ligging in het dorp maken dat je Villa Badoer niet vergeet.

VILLA PISANI-BONETTI IN BAGNOLO DI LONIGO VICENTINO

Adriaan Mout

Het is vrijdag rond lunchtijd als we aankomen bij Villa Pisani. Even verwarrend was het dat we eerder die ochtend ook langs Villa Pisani reden, maar dan in Montagnana, waarvoor we slechts vijf minuten de bus uit mogen. De later aangelegde dijk langs de rivier de Guà bij Villa Pisani in Bagnolo di Lonigo, onze eigenlijke bestemming, is een mooie plek om de inhoud van onze lunchzakjes te verorberen. De villa is exact gesitueerd op het snijvlak van de 'patte d'oise', oftewel de ganzenvoet. Door de overdadige begroeiing aan de voorzijde is hiervan echter weinig meer merkbaar. De loggia, waar deze lijnen samenkomen, wordt gevormd door een driezijdige boog met timpaan, waar het nog steeds goed toeven is. De twee torentjes, ter weerszijden van de timpaan, versterken het monumentale karakter. Aan de zijgevels verspringt de daklijst iets en loopt de gevel vervolgens in een vloeiende lijn door naar achter- en andere zijkant. De achterzijde toont zich majestueus over het enorme, prachtig met bomen omzoomde, grasveld. De later toegevoegde lange barchessa ligt prachtig lommerrijk in het groen. De plattegrond is van een wonderlijke eenvoudige schoonheid met een prachtige ingetogen hal als brandpunt met even sobere, maar mooie fresco's. Al dwalend door de villa ervaar je de ingetogen perfectie van deze 'dubbele woning' met gemeenschappelijke hal. Sommige villa's maken blij en dit is er één van, je merkt het aan de groep. Weer buiten word je toch aangetrokken en gefascineerd door de ingang aan de achterzijde. De prachtige raampartij in

de hal, die de ronding van het plafond volgt, toont zich in de achtergevel als een opvallende dissonant met, vanuit het huidige perspectief gezien, postmoderne trekjes. Opmerkelijker is de entree deur met de ramen ter weerszijden. We kunnen er maar niet aan wennen. Heeft Palladio de consequente verdeling van ramen over zij- en achtergevel belangrijker geacht dan de compositie van deze ramen met de deur in de as? Het trappetje wat daardoor ontstaat, een omgekeerd overwinningspodium, oogt vreemd. Of is hier sprake van een meesterwerk? De uitvoering wijkt in ieder geval af van de originele tekening in de Quattro Libre met twee grote barchessa's en enorme binnenplaats.

VILLA POIANA IN POIANA MAGGIORE

Maarten Fritz

Achteraf werd het duidelijk, natuurlijk moest bij deze villa de onvermijdelijke groeppfoto worden gemaakt. Bij aankomst maakte zich een soort jolige onzekerheid meester van de zo hechte groep. Alle beeldschone vrouwen lieten zich fotograferen als 'living statues', de mannen kwamen tevoorschijn met de langste 'kijk mij eens'-zoomlenzen.

Na dit moment van opwinding belandde iedereen uiteindelijk braaf op de bordestrap naar de loggia onder die vijf dominante oculi. Maar waarom toch die opwinding? Het heeft weken denkwerk en studie gekost, maar heel langzaam werd het duidelijk, steeds duidelijker, stukje bij beetje... het had te maken met Palladio. 'Geweldig, wat een conclusie, simpele ziel'.

Kijk nu eens goed naar die gevel, denk de timpaan en de kroonlijst even weg, skip die beelden van het bordes. Kijk dan nog eens. De genialiteit van P. wordt doodeng, P. was voorzienend. Hij heeft een architectuur gemaakt die pas eeuwen later werd gemaakt, betekenis kreeg en nog veel later pas gewaardeerd werd. P. was een 'avant-gardist, avant la lettre'. In een visioen zag hij Jean-Nicholas Durand zwoegen achter het schot op het bureau van Etienne-Louis Boullée.

Kijk naar die geabstraheerde vormen en details, het lijstwerk boven de kozijnen, vierkante kolommen, ronde gaten (had P. trouwens van Bramante:

jatten mag, maar wel goed toepassen hoor), het weglaten van de traditionele consoles, geen basementen, geen kapitelen, geen ojief, geen bollijst. Alle klassiekers opnieuw bedacht en gedetailleerd en lekker strak, geen gezeik van die Grieken en Romeinen.

Logisch, die opwinding, die onzekerheid, die oerdrift. De tijd staat voor aap.

OP ZOEK NAAR 'DE TIJD' IN PARK DONA DELLE ROSE IN VALSANZIBIO

Hester Walters

Na een 'idyllische' lunch in het gras op een dijkje aan de Guà, met uitzicht op Palladio's Villa Pisani (die we daarna bezochten), gingen we richting Valsanzibio, naar de 16e-eeuwse Villa Barbarigo, met het park Dona delle Rose. En juist om dat park ging het. Want hoewel geen van beide iets met Palladio te maken hebben, is dit volgens Gerrit een van de mooiste renaissance-tuinen van Italië. En niet alleen volgens Gerrit: algemeen wordt hij genoemd als 'een van de belangrijkste nog volledig intacte, onaangetaste, barokke landschapstuinen uit de wereld'.

In 1669 gaf de rijke aristocratische Venetiaan Zuane Francesco Barbarigo opdracht tot het aanleggen van een park. Diens zoon, de later heilig verklaarde kardinaal Gregorio Barbarigo, zette de constructie voort op basis van een ontwerp van Luigi Bernini (bekend van het Vaticaan). Misschien daarom is het plan van de landschapstuin nog renaissance-stijl – een rastertuin bestaande uit een aantal rechthoeken met centrale as – maar is de invulling, met alle beelden, fontein, waterwerken en grotten, vooral Barok.

Ingeklemd tussen de heuvels – als het ware omhelsd – ligt de vlakke tuin als een 'theater' in het land. Zes generaties van de familie Barbarigo kwamen via het water aan, om door een ceremoniële ingangspoort aan

land te gaan. Deze ervaring is nu niet meer mogelijk, omdat het water van de vallei di San Eusebio (Valsanzibio) – ooit een paradijs voor jagers en vissers, nu een golfterrein – verdwenen is. Maar 'Diana's Hall' is er nog wel, in al haar glorie. En ook alle beelden, fontein, waterwerken en grotten. En niet te vergeten: het konijneneiland, het labirynth van buxusheggen en de ijskelder.

Het ontwerp van het park is opgezet als een allegorie, zodat de benadering van de villa ervaren wordt als "de ontwikkeling van de mens naar zijn vervolmaking en redding" (in het hiernamaals).

In de bus, waar het plan van de tuin werd uitgelegd, ontstond een discussie over het beeld van 'De Tijd' dat, volgens de beschrijving, een 'cuboctahedron' draagt die, "interrupting his flight across space, symbolizes the possibility of transcending both space and time and of reaching higher levels of knowledge". Wat voor meerkundig figuur is dat? Een kubus? Een achthoek? Geïntregerd hierdoor ging iedereen – meteen uit de bus met plattegrond in de hand – op zoek naar het beeld. En ja, hoe noem je nu zoiets – zes vierkanten en acht gelijkzijdige driehoeken – een cuboctahedron dus!

Door deze zoektocht, het doolhof, de geheimzinnige paadjes, de vijvers en de fontein, die soms ineens uit de grond water spoot (en mij aan de Bedriegertjes bij Arnhem deden denken), had deze landschapstuin wel iets van een 17de-eeuws pretpak. Een bijzondere belevenis tijdens deze Palladio-reis.

VILLA CORNARO IN PIOMBINO DESE

Paola Huijding

Deze dag begint op een zaterdagochtend, zonder het zaterdagochtendgevoel. We draaien tenslotte al drie dagen in een afwijkend ritme ten opzichte van ons dagelijks leven, waardoor we het verschil tussen een werkdag en een weekenddag niet meer kunnen ervaren. Iedere dag, rond dezelfde tijd, stappen we in de bus met eenzelfde doel: Palladiovilla's bewonderen, onder de begeleiding van il Professore Gerrit en zijn trouwe compagnon Aryan, voordrager en DJ.

We beginnen de dag nooit als groep. Door de niet gelijklopende biologische klokken, zijn, in de afgelopen dagen, verschillende ontbijtvriendengroepen ontstaan. Ik bleek bij de vroege vogels te horen en start de dag rond 7.30 uur aan tafel met Aryan en Marcia. Pas bij het instapmoment in de bus vormt de groep weer één geheel.

Onderweg naar Piombino Dese, om Villa Cornaro te bezoeken, worden we dan wel geconfronteerd met het levensritme, waarin een zaterdag wel anders is dan een doordeweekse dag. We staan lang in de file vanwege de markt, die, door de bewoners van de directe omgeving, druk bezocht wordt. Ieder van ons vindt een manier om de nutteloosheid van de lange reistijd te bestrijden. Marlies slaapt achterin, Ton en Hans scrollen op hun schermen, tijdens een druk gesprek. Els, Helga en Jeanne houden zich bezig met het verven van hun nagels en Marianne en Adriaan bespreken

een presentatie. Kortom: de bus blijkt een goede multifunctionele ruimte te zijn. Van slaapkamer tot nagelstudio.

De markt, als sociaal en economisch stadsfenomeen, is een van de oudste kernen van het maatschappelijke leven en is in haar geschiedenis veel ouder dan de villa's van Palladio. Dit fenomeen zorgt ervoor, dat vandaag de Villa Cornaro, vanuit de straat, nauwelijks zichtbaar is. Terwijl wij tussen de marktkramen doorslingeren, blijken de burgers op de markt zich amper te bekommeren om de eeuwenoude villa. Wij lopen tot aan het voorhek en dan pas kunnen we de voorgevel waarnemen.

Eenmaal binnen, vallen de fresco's aan de wanden van de *piano nobile* meteen op. Deze zijn pas in de 18de eeuw aangebracht. Daarvoor hadden de wanden geen beschilderde decoraties. Er hingen circa 600 schilderijen aan de wanden en, volgens onze gastheer, is het niet bekend waar deze schilderijen terecht zijn gekomen.

De villa is, sinds 1989, in het bezit van het Amerikaanse echtpaar Gable, dat daar ieder jaar, in de lente en in het najaar, verblijft. Mevrouw Gable bezocht, tijdens een groepsexcursie, de villa, voordat deze in de verkoop kwam en werd daar meteen verliefd op. Vier jaar later zag ze per toeval de verkoopadvertentie en omdat de villa, ook qua grootte, geschikt was voor haar toen nog jonge gezin, besloot het echtpaar die te kopen als "pied-à-terre" in de Veneto. Ten slotte wordt ons bezoek vrolijk afgesloten met een serie groepsfoto's, die een prachtig bewijs zijn van het vermaak van de deelnemers tijdens deze reis.

VILLA CONTARINI IN PIAZZOLA SUL BRENTA

Marcia Mulder

Zaterdag 14 september bezoeken we als tweede villa, Villa Contarini en het bijbehorende park. We komen aan en ik denk meteen: "Heb ik dat, wat moet ik hier over schrijven". Niet een ingetogen villa met die zo gevoelige maatverhoudingen, waar je op sommige plekken blijft staan en probeert om ze voor eeuwig in je op te nemen, maar een megalomaan bouwwerk. De helft van de groep trekt zich terug onder de ronde arcade en neemt eerst een espresso, voor het geweld aan te gaan.

De kenners hadden me aangegeven, dat ik vooral moet kijken naar de setting in het landschap. Dus door het hoofdgebouw via de kelder naar de achterzijde. Het heeft gemeen met veel van de andere villa's, dat deze zijde niet onderhouden wordt. Het is een treurig geheel. De tuin is tevens groot van opzet en niet direct innemend, aangezien de lijnen te lang zijn. Ik verbaas me over de strenge rechthoekige visvijvers, waarschijnlijk uit 1700, dienend als achtergrond voor grootse banketten. Vervolgens kom ik, langs een lange bomenlaan, uit op een in landschapsstijl aangelegde vijver met ijskelder, zoals ik later begreep destijds de "place to be" voor boottrips. Op deze afstand is het complex alleen in onderdelen te zien en krijgt het enige charme.

Achteraf probeer ik de foto's af te knippen tot het hoofdgebouw overblijft, het deel waar Palladio aan de basis van heeft gestaan. Het

lijkt een harmonieus geheel, wat zo zou passen tussen de Venetiaanse stadspaleizen.

Tja.

Zaterdag
 We komen aan bij de
 Villa Contarini, de
 laatste van de serie
 architectuur, bouwde de
 Villa Contarini op de
 plaats van de oude
 villa, de Villa Contarini
 het gebouw is het
 laatste van de serie
 architectuur, bouwde de
 Villa Contarini op de
 plaats van de oude
 villa, de Villa Contarini

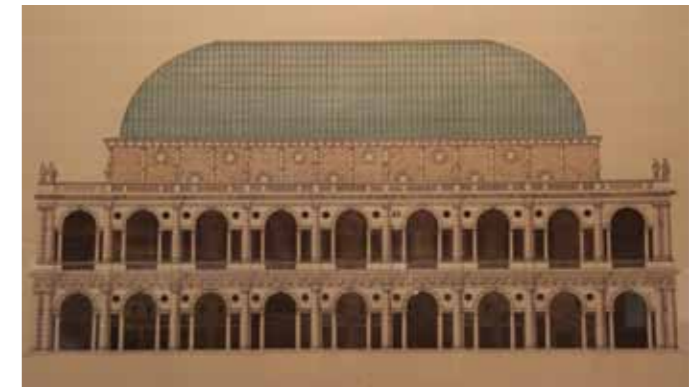
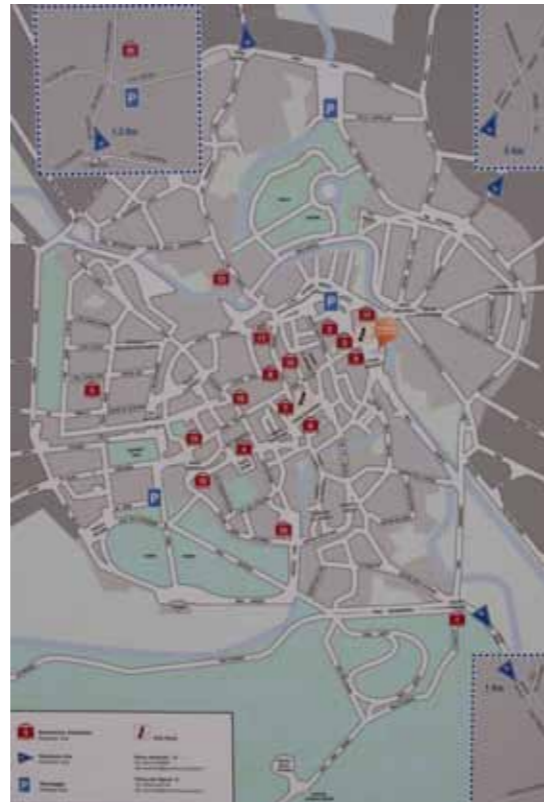

DAGBOEKFRAGMENT VAN GOETHE OVER VICENZA

19 september 1786

...Wanneer men nu deze werken met eigen ogen aanschouwt, beseft men pas hun grote waarde; want ze moeten... de blik in beslag nemen en door de schone harmonie... de geest bevredigen; en dan zeg ik over Palladio: hij was een diep voelend en innerlijk verheven mens... Er is werkelijk iets goddelijks in zijn constructies, volkomen, zoals de kracht van een grote dichter, die uit waarheid en leugen een tertium vormt, waarvan het geleende bestaan ons betovert...

Beschouwt men nu hier ter plaatse de schitterende gebouwen die deze man heeft verwezenlijkt en ziet men hoe ze door de bekrompen, morsige behoefte van de mensen reeds zijn verminkt, hoe de constructies meestal de krachten van de aannemers te boven gingen, hoe weinig deze heerlijke scheppingen van een verheven mensengeest passen bij het leven der overigen, dan komt toch de gedachte op dat het in alle andere zaken precies zo is; want men oogst bij de mensen weinig dank als men hun innerlijke behoeften wil verheffen, hun een verheven denkbbeeld van zichzelf wil geven, hun de pracht van een waar, edel bestaan wil laten voelen...

TEATRO OLIMPICO IN VICENZA

Herman de Kovel

De entree van het Teatro Olimpico ligt aan het Piazza Matteotti, waaraan ook het Palazzo Chiericati is gelegen. Het theater is gebouwd op een locatie van een oud middeleeuws fort, aan de rand van het oude centrum van Vicenza. De locatie is lange tijd als gevangenis in gebruik geweest. Via een monumentale poort, naar ontwerp van Scamozzi, in de oude middeleeuwse muur, wordt, via een aangename groene binnenhof, de informele toegang tot het theater bereikt. Door een relatief nauwe gang bereiken we pardoes de zaal van het theater.

Palladio ontwierp het Teatro in 1579, in opdracht van de Accademia Olimpico, een organisatie waarvan hij in 1555 mede-oprichter was. Voor deze Accademia Olimpico heeft hij enkele tijdelijke houten voorlopers ontworpen en gerealiseerd. Door deze ervaring kon Palladio in een relatief korte tijd het ontwerp voor het Teatro Olimpico maken.

Gebaseerd op de teksten van Vitruvius over antieke theaters is het Teatro Olimpico te beschouwen als een kleine overdekte versie van een Romeins openluchttheater. Het is waarschijnlijk het eerste overdekte theater van de wereld. De grondvorm van het theater is een halve ellips en dus niet de meer gebruikelijke halve cirkel. De zichtlijnen op het podium zijn ook niet, vanaf elke plek, optimaal te noemen. De fraai geproportioneerde zaal heeft een aangename sfeer, waarbij de illusie wordt opgeroepen in de open lucht te zitten. De vermoedelijk pas later

aangebrachte schildering van een wolkenlucht op het plafond draagt hier zeker ook aan bij.

Palladio overleed in 1580 toen de bouw nog maar enkele maanden was gevorderd. Onder verantwoordelijkheid van de dan nog jonge Scamozzi is de bouw, op grond van de tekeningen en maquettes, afgemaakt. Het beroemde, monumentale décor, met de zeven straten van Thebe, is onder verantwoordelijkheid van Scamozzi ontworpen voor de eerste uitvoering in het theater van Oedipus Rex. Achter de poorten in het decor zijn straten in perspectief gebouwd. Dit als tijdelijk bedoelde decor is tot op de dag van vandaag blijven staan en onlosmakelijk verbonden met de monumentale betekenis van het theater. De vele plastieken van klassieke helden, in de nissen en op de halfronde achterwand, zijn gevormd naar de leden van de Accademia. Zij moesten zelf betalen voor de uitvoering van deze plastieken: een vroege vorm van sponsoring.

Het theater wordt verlaten via een ruime hal en een monumentale deur in een zijstraat van Piazza Matteotti, wat direct de discussie oproept of dit de oorspronkelijke entree geweest kan zijn. Het Palazzo Chiericati wordt momenteel gerestaureerd. Wel kunnen we door het leegstaande bouwwerk wandelen. Opvallend hierbij is hoe ondiep dit bouwwerk is in verhouding tot het indrukwekkende front aan het plein.

BOTANISCHE TUIN IN PADUA

Els Proost

Het is niet verbazend dat, in de eeuw waarin Palladio de landgoederen in de Veneto bouwde, door de Senaat van de republiek Venetië in 1545 besloten werd om een botanische tuin te stichten. Het was de eerste in Europa, bijna een halve eeuw eerder dan de Leidse Hortus. Het bestuderen van planten was, in het kader van de nieuwe activiteiten, economisch belangrijk geworden. In eerste instantie werden er alleen medicinale kruiden gekweekt, de zogenaamde simpele planten, die een directe remedie tegen kwalen waren.

Tussen twee hoge zuilen met de raadselachtige tekst: "HIC OCULI - HINC MANUS" *, komen we, in de late middagzon, de tuin binnen, die nog de grondvorm heeft zoals in de 16de eeuw (zie foto plattegrond; voor blinden is er legenda in braille).

Planten lijken er wat rommelig, niet systematisch, geordend te zijn, maar ze blijken vooral gesorteerd op groeiomstandigheden en speciale eigenschappen. Zo tref ik een bedje giftige planten aan, dat er vrij ongevaarlijk bij staat: verdorde digitalis en monnikskappen, maar de gevlekte scheerling, die Socrates om zeep hielp, staat er niet bij. Vakken met zeldzame planten uit Noord-Italië, planten uit het dorre Middellandse zeegebied, alpineplanten en ook nog een paar bedden medicinale planten. Het is al een beetje herfst in de tuin. De meeste planten zijn uitgebloeid,

maar toch is het er kleurig: oranje. Want ons bezoek blijkt samen te vallen met het "Weekend van de Vleesetende Plant". De botanische tuin heeft een indrukwekkende collectie en er blijkt een goed florerende club van liefhebbers te bestaan die, gekleed in oranje t-shirts, vanuit heel Italië planten inbrengen, verkopen en kopen (zie foto). Iedereen steekt wel voorzichtig een vinger in de venijnig uitzijnde zonnedauw en bezoekers lopen met enorme aangeschafte exemplaren te sjouwen.

In de oude bedden staan ook indrukwekkende bomen, zoals een Magnolia uit 1786 en een nog oudere Gingko (een mannelijk exemplaar, waar in de 19e eeuw een vrouwelijke tak op geënt is). In een soort grote duiventoren staat een palm behoorlijk klem. Dat blijkt de Goethepalm te zijn, waar onze papieren reisgenoot, in een essay: "Die Metamorphose der Pflanzen", over heeft geschreven. Kennelijk kan het ook flink koud zijn in Padua, anders stond die palm wel gewoon vrij.

Toch staat, in de waterplantenbakken buiten, de Victoria Amazonica, die in de Leidse Hortus in de warme kas opwinding veroorzaakt, als het haar behaagt te bloeien. Bij vertrek zie ik zelfs nog een bloeiend exemplaar in het grachtje, dat het hortusterrein scheidt van het complex van de grote kathedraal van Antonius van Padua. (zie foto)

* 'Alleen kijken, niet aankomen'? Of een verwijzing naar de brailleborden? Wie het weet mag 't zeggen. Maar naar een ordentelijker vertaling wordt nog wetenschappelijk onderzoek gedaan.

VILLA FOSCARI IN MALCONTENTA

Rens Schulze

Als laatste van de tien villa's van Palladio, die door Gerrit Smienk uitgelicht zijn in het kader van zijn onderzoek naar de villa en het landschap, bezochten wij op zondagochtend Villa Foscari, gelegen aan de Brenta, de rivier die naar Venetië stroomt en waaraan zoveel villa's gelegen zijn.

De voorkant van de villa is gericht op de rivier, met een loggia met timpaan, maar zonder trap in het midden. Bijzonder zijn de twee trappen aan de zijkanten van de loggia, waardoor de loggia tevens een verblijfsfunctie krijgt. Mogelijk is een andere reden dat bij overstromingen boten aan de loggia kunnen aanleggen, waardoor er te allen tijde goederen gelost kunnen worden. In het algemeen kiest Palladio zoveel mogelijk voor een ligging van de voorkant op het zuiden, maar bij Foscari ligt hij op het noorden, vanwege de rivier.

De zuidgevel van Foscari, die gericht is op het landgoed, kent geen hoofdtoegang en de gevel is geheel vlak, maar wel met een bijzonder mooie vlakverdeling en een mooi hoog raam met een halve boog als beëindiging. Hierdoor komen overvloedig licht en zon rechtstreeks in de centrale ruimte van het huis.

Plattegronden Palladio

Wat mij betreft zijn de plattegronden van de villa's van Palladio ontzettend mooi en die van Foscari wellicht wel de mooiste. Voor de organisatie van de ruimtes rondom een centrale ruimte, die tevens dienst doet als hal/ontvangstruimte, heeft hij bij de verschillende villa's vele varianten toegepast, allemaal heel mooi in verhouding en met prettige, comfortabele afmetingen. Hij gebruikt hiervoor een stelsel van vierkanten en halve vierkanten, waarbij de ruimtes altijd uit een vierkant, anderhalf vierkant of twee vierkanten bestaan. Ook past hij de hoogtes van de ruimtes aan aan de oppervlaktes, middels verlaagde plafonds.

Plattegronden Foscari

Bij Foscari kom je via één van de trappen aan de zijkant binnen op de loggia, die tevens te gebruiken is als verblijfsruimte (terras). Daarna kom je via een soort voorhal (vierkant) in de centrale ruimte (twee vierkanten), die weer uitloopt in een bij-ruimte (anderhalf vierkant). Deze bijruimte ligt op het zuiden met het prachtige hoge raam met een bijpassend rond gewelf. Samen vormen deze ruimtes een kruisvormige plattegrond. Rondom deze centrale ruimte is een zestal kamers gelegen, die allemaal een ontsluiting hebben aan de centrale ruimte, maar ook onderling verbonden zijn. Omdat de deuren allemaal in een as liggen en de assen ook weer uitkomen in een raam heb je vanuit elke kamer, maar vooral vanuit de hoekkamers, prachtige zichtlijnen. Deze organisatie van de plattegrond levert een schitterende ruimtelijke werking op voor de villa als geheel, terwijl de kamers zelf heel mooie besloten ruimtes zijn.

Dit soort kwaliteiten zijn in de moderne architectuur grotendeels verloren gegaan door de toepassing van de gang als ontsluiting.

Piano Nobile

Bij Palladio ontbreekt een ruimtelijke relatie in verticale zin. Zijn villa's draaien geheel om de piano nobile, die een ontvangstfunctie had en bedoeld was om indruk te maken. De kelderverdieping en de bovenverdieping doen niet mee in de ruimtelijke ontwikkeling. Trappen zijn bij het interieur nooit in het zicht, maar ingebouwd in trappenhuisen of nissen.

Fresco's

Om de representatieve functie van de piano nobile te onderstrepen, bevatten alle villa's de prachtigste fresco's. Die van Foscari zijn van grote schoonheid en nog grotendeels bewaard en in redelijke staat. Deze uitbundige fresco's staan bijna los van de architectuur, die op zich vrij sober is, maar geven de interieurs een verrassende extra laag. De fresco's van Foscari zijn gemaakt door Giambattista Zelotti, een tijdgenoot en collega van Paola Veronese.

Voor mij was Villa Foscari een fantastische afsluiting van een perfect georganiseerde excursie. Het was heel bijzonder dat we alle tien de villa's hebben kunnen bekijken. Ik zou graag ooit een huis voor mijzelf willen ontwerpen dat de ruimtelijke kwaliteiten van Palladio benadert.

HOTEL IN VENETIË

Gerrit Smienk

Dat gemopper over het hotel in Venetië was toch wel wat overdreven. In de tweepersoonskamer, die ik had overgenomen, kon je echt aan drie kanten om het bed heenlopen. Er was een tafeltje en een stoel, die alleen niet al te ver achteruit geschoven kon, zodat je je erop moest wurmen en er was ook een bankje voor je koffer en een klerkast bij de ingang met een kluisje. Er was zelfs onder het tafeltje een stopcontact, waarvoor je op je buik op de grond moest. Alleen mailen en internetten ging niet. Beneden zeiden ze bars dat dat alleen maar kon in de lobby, tegen forse betaling. Waar je wel op moest letten was, dat de deur naar de badcel, met daarin een douchecabine met gordijn, dicht moest, want anders werd het voeteneind van je bed nat, als je het gordijn open hield. Want in een douchecel van 55 rond kun je niet douchen. Overigens moest je wel door het water naar de kamer terug plenzen, omdat de afvoer slecht werkte, maar dat was maar een stap. Nou ja, toch kon ik me goed voorstellen, dat het voor een op enig comfort gespitst stel behoorlijk behelpen was.

HOTEL NAZIONALE
 Het is al zeker een
 klein (personeel) hotel
 Het is weliswaar niet de
 beste, het is wel een
 hotel met een leuke
 sfeer. De dekbed is
 heel lekker. Het is
 een heel leuk hotel.

EEN OPSTEKERTJE IN DE BOEKHANDEL

Good morning sir, what can I do for you?

*Good morning. I have a question. Do you have my book in stock
"Palladio, the villa and the landscape"?*

*No sir not at the moment. Delivery is very slow. By the way- you are
Gerrit Smienk?*

VENETIE 2012 ARSENALE BIENNALE

Marijke de Goey

Ik was zeer ontroerd – na alle villa's van Palladio – om de Biennale en de Arsenale te ervaren. Het is ongelooflijk hoe hard architecten momenteel moeten knokken voor een bijzondere opdracht, terwijl Palladio het zonnekind voor de opdrachtgevers was en deze rol met verve vervuld heeft. Als kunstenaar kijk ik wellicht een beetje anders. Hoe start je? Wat zijn je inspiratiebronnen (Zaha Hadid?). Laat je je ontwerpschetsen ook zien (Jeanne Dekkers?). Groot en meeslepend, zoals de korte film over Peter Zumthor van Wim Wenders, als je het mag uitvoeren.

Voor mij is het opmerkelijk hoe architectuur en kunst enigszins aan het versmelten zijn. Dat wil zeggen, zoals Le Corbusier in Ronchamp zijn eigen kunst maakte, zijn kunstenaars tegenwoordig bemoeiallen met de architectuur. Daarom vond ik het huis van Alvaro Siza en het paviljoen van Norman Foster ontroerend sterk. Blijf op je eigen plek zitten! Eén ding, hetgeen voor alle generaties telt: vingertoppen kunnen wonderen verrichten.

Dank aan de zorg en tederheid van de leiding, Paola en Ruud, die mij hebben laten snuiven aan de illusie en realisatie van de eeuwigheid.

EEN DAGJE VENETIE TUSSEN PALLADIO EN ARCHITECTUURBIENNALE

de maat der dingen

Menno Ongerling

's Maandags is de Biennale gesloten, een mooie dag om de stad af te stropen naar oude en nieuwe architectuur. Midden op de dag bezochten we een presentatie van Jan Gehl, een Deense stedenbouwkundige/architect die, ook in het kader van de Biennale, een briljante presentatie op rondgezette projectieschermen liet lopen, waar de toeschouwers in het midden plaats konden nemen ('Life between buildings').

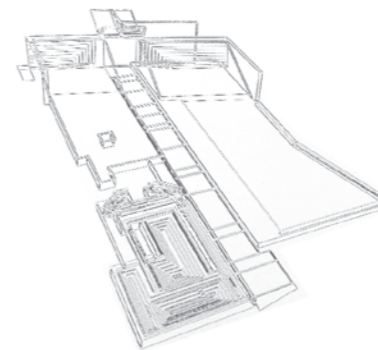
Strekking van het verhaal was dat al onze steden zijn verworden tot autosteden, waar de stedelijke ruimten en de architectuur nog slechts vallen te beleven alsof je er met 70 km per uur (autosnelheid) doorheen raast. Bij minder snelheid wordt het een uiterst saaie boel. Zijn pleidooi was: 'breng de natuurlijke snelheid (lopen) en ervaringsafstanden van de mens van 250, 75, 25, 7,5, 3,2 en 1 meter terug als leidraad voor de inrichting van stedelijke en architectonische ruimten'. Dit pleidooi was doorspekt van voorbeelden van over de hele wereld van hoe het niet moest en hoe het wel kon. Mooi dat dit pleidooi in de enige stad ter wereld wordt gehouden die autoloos is, en mede daardoor een schoolvoorbeeld is voor zijn theorie.

Venetië gaat bijna aan dit belevingssucces ten onder, 's zomers bijna teveel mensen (dagtoeristen) en 's winters steeds minder inwoners

die nergens meer normale winkels kunnen vinden voor primaire levensbehoeften: alle winkelpanden zijn immers verpand aan de meer huur opbrengende toeristische-, food- en leisure-industrie.

De twee kerken van Palladio die we bezochten (San Giorgio Maggiore en Il Redentore), spelen met hun gevelfronten briljant in op de maten van de stad: er is een totaalbeleving van de façade vanaf de overkant van het water. Ben je op het voorplein, dan ervaar je een kleiner tempelfront in het gebouw, kom je nog dichterbij, dan vormt het entreeportaal weer een kleiner tempelfront. De mix van schaalbelevingen is samen ontworpen tot een geheel. Het Museo Punta Della Dogana bestaat uit oude havenloodsen die zijn verbouwd door Ando. Hier komt de sfeer van Venetië, door rasters en halftransparante doorzichten, perfect samen met Ando's minimalisme en de kunst van o.a. Donald Judd-objecten.

In de Veneto en Venetië kun je natuurlijk ook niet om Carlo Scarpa heen, van hem bezochten we o.a. de Olivetti-winkel, Museo Stampalia Querini en de entree van de architectuurfaculteit. Scarpa speelt bij deze faculteit met de schaal van de oude poort, die hij liggend in het gras achter de nieuwe heeft gelegd, omringd door water en gootjes. De schaal van Scarpa loopt van het spel tussen de oude en de nieuwe poort veel subtieler verder, in allerlei stapjes tot uiteindelijk in de details. Zie hiervoor het prachtig vormgegeven loopwiel van de elektrische schuifpoort. Ook bezochten we van Scarpa de tentoonstelling over zijn glaskunst. Daar hing deze foto van hem met een glasblazer: Scarpa staat met zijn

voorbeeldvormpje en een peuk te kijken hoe de glasblazer zijn vorm scheidt: het maakplezier spat ervan af.

Tips: op het Biennaleterrein zijn ook diverse items van Scarpa te zien, zoals het Venezuela paviljoen en de prachtige entreekiosk voor de Gardini. Als de toeristendrukke van Venetië je teveel wordt, bezoek dan het begrafenis-eiland San Michele, met het bouwwerk van David Chipperfield en o.a. graf van Stravinsky en zijn vrouw. Bezoek verder de nieuwbouwinvullingen aan de zuidkant van de stad op het eiland Guidecca of de verbouwing van het atelier van Emilio Vedova door Renzo Piano, waar de schilderijen van Vedova door de lege ruimte bewegen aan een kettingbaan.

VENETIË

Tijmen Ploeg

Venetië blijft een prachtige, weliswaar heel drukke en toeristische, stad. Eenheid door verscheidenheid maakt deze stad zo levendig. Amsterdam wordt soms vergeleken met Venetië (het Venetië van het noorden). Er is een overeenkomst: beide staan op de lijst van "Unesco World Heritage". Er blijkt ook een groot verschil: de vrijheid, die de architecten hebben/krijgen/nemen om nieuw te bouwen of, bij een functiewijziging van bestaande gebouwen, om aanpassingen te plegen in de historische context.

In Venetië heerst blijkbaar niet wat hier te lande zo vaak geldt... bestaand en dus... onaantastbaar! Het begint al bij aankomst met de (bestuurdersloze) trein naar het Piazzale Roma en aansluitend met de Ponte di Calatrava, richting het treinstation. Zeer modern/eigentijds vormgegeven!

Een gaaf voorbeeld van verbouwing tot museum is de Punta della Dogana! Indrukwekkend! Nu is weliswaar Tadao Ando ook een heel goede architect, maar het succes van de verbouwing ligt, mijns inziens, in de grote mate van gelijkwaardigheid tussen de bestaande situatie en de nieuwe invulling. Deze wijziging naar museum noodzaakt tot aanpassing van de aanwezige structuur! Daar wordt blijkbaar niet moeilijk over gedaan! Er niet voor schromen de nodige perforaties/doorgangen te maken, de ramen in de gevel zo nodig aan te passen en het nieuwe interieur in materiaal en vorm

geheel los te plaatsen in de aanwezige context. Hij maakt ook daarmee het bestaande gebouw krachtiger. De blijkbaar heersende vrijheid, om zo met een gebouw om te mogen gaan, maakte me vrolijk. Hoe anders zou de verbouwing van bv de Stadsschouwburg of Carré geworden zijn, indien deze benadering binnen de Amsterdamse politiek mogelijk was geweest? Misschien zijn het ook betere architecten?! Daarvan is een even bescheiden als prachtig voorbeeld te vinden in de zeer fijn gedetailleerde stoep bij de entree van de (overigens ook prachtige) Scarpatentoonstelling op het Isola di San Giorgio Maggiore. Daar kan ik nog veel van leren!

DAGBOEKFRAGMENT VAN GOETHE OVER IL REDENTORE

3 oktober 1786

Il Redentore, een mooie, grote kerk van Palladio, het front prijzenswaardiger dan dat van de San Giorgio... Palladio was van het bestaan van de klassieken ten volle doordrongen en voelde de kleinheid en bekrompenheid van zijn tijd, als een groot man, die niet wil berusten, maar heel zijn omgeving zoveel mogelijk naar zijn nobele opvattingen wil omvormen...

Hij was ontevreden... Met het feit dat men bij christelijke kerken voortging in de trant van de oude basilieken te bouwen, daarom probeerde hij in zijn gewijde bouwwerken de vorm van de oude tempels te benaderen; daardoor ontstonden bepaalde onbeholpenheden, die volgens mij bij Il Redentore met succes uit de weg zijn geruimd, maar bij de San Giorgio al te zeer in het oog springen...

...Hoe hij gedacht en hoe hij gewerkt heeft, wordt me steeds duidelijker, naarmate ik vorder in zijn geschriften en daarbij zie hoe hij met de klassieken omspringt. Want hij is iemand van weinig woorden, maar ze zijn allemaal van gewicht...

EEN DAG IN VENETIË

Salomé Bentinck

Maandagochtend half tien: het belooft weer een mooie dag te worden. We gaan naar Peggy Guggenheim: behalve een prachtige collectie ook leuk om te zien hoe ze hier gewoond heeft. Er is blijkens de foto's niet veel veranderd. Zelfs hier in dit moderne pallazzo vind je Palladio-invloeden: vanuit de aanlegsteiger aan het Canal Grande zie je de opgetilde *piano nobile*, de symmetrie en het doorzicht.

Dan op weg naar Punta della Dogana, museum van moderne kunst op de punt van het eiland Dorsoduro. Douanepakhuisen, gerenoveerd door Ando. Fundering en constructie moeten tegen het zoute zeewater beschermd worden. Driehoekige plattegrond, hier en daar is de gehele hoogte gebruikt zonder al te veel overbodige diagonalen, wel met het overbekende gladde schone beton. In de punt een vierkant torentje. Alleen doet dit te weinig met de 'punta' (je kunt wel naar boven voor het uitzicht). De zwak aanwezige zichttas naar het snijpunt van de twee kanalen wordt geblokkeerd door een groot hart van Jeff Koons en vervolgens gefilterd door het overigens prachtige, op Scarpa geïnspireerde, hekwerk.

De collectie van François Pinault is indrukwekkend: o.a. Donald Judd, Maurizio Cattelan, Roni Horn. Buiten op de punt staat de 'jongen met kikker' van Charles Ray, zo wit dat hij eeuwig vergezeld moet worden door een blauwe guardia.

Tijd om iets te gaan eten in 'Lineadombra', met terras op het water van het Giudecca Canal en uitzicht op San Giorgio Maggiore en de Redentore van Palladio. (www.ristorantelineadombra.com)

De zon schijnt, de kleur van het water verandert steeds, afhankelijk van het licht. De sauvignon, de pasta en het leven smaken goed. Dan naar Studio Vedova met een tentoonstelling over Rossi. Renzo Piano deed een paar simpele, maar zeer effectieve ingrepen in dit pakhuis. De licht hellende vloer zorgt letterlijk voor een mooie expositie van de objecten.

Onderweg zien we Hans, nippend aan een glaasje wijn bij een enoteca aan de straat en bekijken we glaskettingen bij 'Marina e Susanna Sent', Dorsoduro 669, Camp San Vio. Theedrinken bij Caffè Florian op het San Marcoplein: zelden zo chique en duur thee gedronken. Dan lopen door Santa Croce, een leuke woonwijk. Veel spelende kinderen en opa's en oma's. Veel restaurantjes rond het Campo S. Giacomo da l'Orto. We hebben afgesproken in 'Osteria Il Paradiso Perduto', Cannareggio 2540: een visrestaurant dat halverwege de avond tot jazzcafé wordt omgebouwd. Praten kunnen we niet meer, maar dansen des te beter op de Dixie Funk Parade!

Met dank aan de gezelligheid van Els en Helga en later Guus en Vian.

ARCHITECTUURBIËNNALE

Marlies Rohmer & Ton van Namen

Ons korte verblijf in Venetië –en de sluiting van de Biënnale op maandag – biedt ons weinig tijd voor een gedegen bezoek van de 13e aflevering. Als voorgaande jaren is de Biënnale, met dit jaar David Chipperfield als curator en het thema “Common Ground”, verspreid over twee locaties. Een zondagmiddag Arsenale en een lange dinsdagochtend Giardini rest ons voor het bezoek.

Velen spoeden zich met lijstjes, waaronder “Ten must-see pavilions in Venice”, door misschien wel het mooist gelegen tentoonstellingsgebouw ter wereld: Arsenale en de tuin met de landenviljoens, en een entreegebouwtje van Scarpa.

Vele architecten komen aan bod, maar zelden met architectuur. Inspiraties –waaronder Winy Maas met .....-, krantenpolemieken (Herzog en De Meuron), installaties (Foster), zijn “common ground”. OMA toont meesterwerken van “anonieme bureaucraten” (waaronder voormalig Rijksbouwmeester Jo Vegter). SANAA heeft een plan (van aanpak) voor een, door de laatste grote tsunami getroffen, eiland in Japan.

In het Arsenale, naast de bekende namen, inzendingen van “jonge architectuurlanden” (Midden Oosten, voormalig Joegoslavië) en bijdragen zonder architectuur. Met de Torre David in Caracas, Venezuela, laten het

collectief Urban–Think Tank en de fotograaf Iwan Baan zien hoe een nooit afgebouwde kantoorstoren in gebruik is genomen. Beelden die ons doen denken aan het “Grande Hotel in Beira” (een must-see film van Lotte Stoops).

In het door Gerrit Rietveld ontworpen Nederlandse paviljoen bewegende gordijnen van Petra Blaisse, die laten zien hoe lege gebouwen een nieuw leven kunnen krijgen. Rusland goes iPad. In een met sterren gevuld planetarium richten wij onze, bij binnenkomst overhandigde, iPad op een “ster”. Wat volgt is een presentatie op je iPad. Het idee is leuk, het beeld mooi, maar de inhoud is minder overtuigend. Het Israëliësch paviljoen met “Aircraft Carrier” en het Deense paviljoen met “Possible Greenland” zijn veel overtuigender. In het Japanse paviljoen (natuurlijk) veel aandacht voor de aanpak en ideeën na de tsunami “Possible Here? Home-for-All”.

Bijzonder verheugd zijn wij natuurlijk met onze eigen bijdrage: Drijvende Waterwoningen in Amsterdam IJburg (“floating Amsterdam”) in het Britse paviljoen; foto’s, boeken en een film met interviews.

Over twee jaar gaan wij weer.

© AetA, 2012

schetsen

illustraties uit 'Andrea Palladio' van Luigi Dal Cin

Helga Snel
Gerrit Smienk

Cristina Pieropan

||||| PALLADIO IN DE VENETO |||||

||||| 12 - 18 SEPTEMBER ||||| A ET A REISVERSLAG |||||